

apellál. Néhol azonban áttűnik a tudós elmélyültsége és precizitása, a műfaji vagy poétikai pontosítás igénye, mindez belefér a „nyitott”, a valójában műfajtan műfajba.

Kiemelhető az első néhány vers sorrendje, amely irodalmunk expresszionista skatulyáját feszítheti szét (a szerző már a Kalangya történetének kutatásakor kitért Szirmai álláspontjának vizsgálatára, a „kétfelé hajló” expresszionizmusra), sajátos a Tamás István „nyelvtöltő” modernségét érintő megállapítás, a bomlástünetek felfedezőjének bemutatása. Mikes Flóris esetében a versbeszéd megmozgatottságára irányul az olvasó figyelme, és *A költőről* című Domonkos-vershez hasonlóan a szerző (a verskommentár szerzője) a nyitottság, a nyílt vers hatását, létjogosultságát igazolja. A *Kodály* című Tolnai-vers műfaji interpretálása, valamint a Sinkó-életműben felderített viszonylagosság és „félelmisség” ugyancsak a dilemmaérzékenység bizonyítéka. Koncz István Tisza-versének kommentárja (*A szép Tisza és más*) az átértékelés önparancsát tartalmazza, a ritmusérzékenység pedig különösen kibontakozik, például Somogyi Pál „körforgás ritmusának” kimutatása az interpretálhatóság szempontjából mellőzhetetlen.

A *Csak emberek* a billenékenység, a megmozgatottság, az elmozdíthatóság kötete, amely a valahol az olvasóban továbbgondolható/folytatható versolvasási stratégiát kínálja fel, miközben a hagyományozódás fontosságát, a szövegközi tér szempontját is tudatosítja, az alkotást viszont etikai parancsként vállalja fel. Olvasói kommentárt érdemel a vers „életessége”, és elgondolkodtató a kérdés: Milyen a közepes vers, amelyet nem lehet (vagy másként lehet?!) szeretni?

HÓZSA Éva

MAGYAR COCKTAIL

Balázs Attila: *Ki tanyája ez a világ*. Kortárs Kiadó, Budapest, 2000

(1) Narratív szempontból kényes, sőt veszélyes dolog, ha egy regény az aktuális politikai történések mélyebb okai után nyomoz; mindenesetre írónak legyen a talpán, aki maradéktalanul irodalommal tud alakítani olyasmit, ami egymásnak feszülő, heves indulatokat vált ki nemcsak az olvasóban, hanem a történéseket megélő, azokkal szembesülő emberekben is. Márpedig Balázs Attila regénye, ahogy azt már a fülszövegben olvashatjuk, éppen arra a bonyolult kérdésre keresi a választ, hogy mi történt velünk az elmúlt évtizedben. A „szomorú és érdekes” tapasztalatot akarja megérteni az elbeszélő, hogy mit jelent, ha egy ország, egy szilárdnak hitt állam egyik pillanatról a másikra fölbomlik. Nem mindennapi, de nem is rendkívüli dolog ez, volt már rá néhány példa a történelem során – éppen ezért ahhoz, hogy a jelent megértse, a múltat, az emlékezetet hívja segítségül a regény, az emlékezet és a képzelet „emberközelibb, intimebb és lényeglátóbb” technikáját, valamint az írást, az irodalmat, melynek módszerei „megbízhatóbbak” bármely hivatalos történelemfráséinál. (Kosztolányi szerint nem azért adja fejét írásra az ember, mert tud valamit, hanem éppen ellenkezőleg, mert nem érti a világot, és abban bízik, hogy az írás által, az írás folyamán lel némi magyarázatot a dolgok állására vonatkozóan.)

A *Ki tanyája ez a világ* montázsregény. Adorno a montázsról mint kompozíciós eljárásról a következőképpen vélekedik: „A montázs fel akarja kavarni a műalkotások

értelmét, s evégett a részletek és töredékek inváziójával visszautasítja az empirikus világ törvényszerűségét” – magyarán a hétköznapi hazugságok leleplezésének egyik legkiválóbb módja ez, ami egybe is vág a regény fülszövegében megfogalmazódó igénnyel a lényeglátást illetően. A különböző „idegen” elemekből: (fiktív) lexikonokból, enciklopédiákból, újságcikkekből, dokumentumfilmekből, legendáriumokból kimetszett részletekből való kollázszerű építkezés ugyanakkor játékosságot kölcsönöz a műnek, egyszersmind vegyes műfajúvá is teszi. Ez utóbbi amiatt érdemel figyelmet, mert a cím alatt műfaji megjelölésként ez áll: „népregény”. A „népszínház”, „népkönyvtár”, „népkert” mára kissé elhasználódott szösszetételei alapján ez valami olyasféle regényt jelenthet, amely mindenkinek, legfőképpen mégis a dolgozó, munkás népnek szól, vagyis azoknak, akik a kimerítő nyolc óra után némi lélekemelő, egyúttal könnyed kikapcsolódásra vágnak. Ugyanakkor eszünkbe juthat a „népszínmű”, ez a tizenkilencedik században született műfaj is, amely aktuális társadalmi problémákat vetett föl szórakoztató módon, sok dalos és táncos betéttel: a regény első két fejezete egy észak-bácskai tanyán játszódik, ami pedig ideális helyszín lenne egy népszínmű esetében is, az elalváshoz készülődő két öreg tragikomikus párbeszéde pedig szintén ezt a párhuzamot erősíti (ugyanis a népszínműben, mivel önálló dramaturgia híján idegen elemekből építkezett, nemritkán került egymás mellé bohózat és tragikum). Ha mindehhez azt is hozzávesszük, hogy a második fejezetben megszólal a zene, és a rádióból hullámozó slágerekre a szereplők táncra kelnek, akkor úgy tűnik, fölfejtettük a népregény mint műfaj származását. (Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a *Ki tanyája ez a világban* az abszurd is hangsúlyosan jelen van, amiről a beckett-i drámák juthatnak az olvasó eszébe, míg a nem létező újságcikkekre, történeti művekre való hivatkozásról Borgesre gondolhatunk. Így lesz ez egy végképp „kevert” mű: egy igazi hawaii cocktail.)

(2) Az okok és okozatok láncolatát, a motivikus ismétlődéseket a regények többnyire (hátborzongató) precizitással vezetik végig: kreált, megkomponált világukban a legkisebb, legjelentéktelenebbnek tűnő mozzanatok is azt a szükségyszerűséget jelzik, hogy mindennek éppen úgy kell lennie, ahogy van. Az előrejelzések és visszautalások rendszere szinte bebetonozza, megmáshíthatatlanítja az eseményeket – ez az, amit (narratív) sorsnak is nevezhetünk. A sorsszerűségnek ettől a szigorú követezetességétől olyan veszedelmes a regények harmóniája.

Balázs Attila regényében a háborúk, a forradalmak és az üldöztetések képeznek alapmotívumot. Ezek azok a dolgok, melyek bizonyos időközönként szinte törvény-, azaz sorsszerűen ismétlődnek, így vagy úgy, de minden nemzedéket érintenek: egyesek belehalnak, mások behódnak, megint mások kerekét oldanak. Vannak persze afféle világ betyárjai is, akik például vonatokat robbantanak a tévelygő emberiség észretérítésének céljából, mint a csantavéri születésű merénylő, Matuska Szilveszter (akiről „a gyilkosok és merénylők lexikonában” olvashatunk a mesélő szerint).

Mint említettük, a regény első helyszíne egy bácskai tanya. Két öregember elalváshoz készülődik éppen, mikor váratlanul egy ismeretlen férfi zuhan be az ajtón, karján lőtt sebbel: Magyarországról menekült át Jugoszláviába. 1956 őszén járunk. A két öreg, akik különben távoli, mondhatni „délvidéki” rokonai a fentebb említett Beckett Vladimirjának és Estragonjának, miután elvetik azt a lehetőséget, hogy kémmel lenne dolguk, befogadják

az idegen menekültet, Császár Szilárdot, aki marad is, jó másfél évig majd, megejtve közben a vendéglátók unokáját, Marikát, a férjezett fiatalasszonyt.

A következő helyszín egy budapesti szanatórium vagy öregek otthona, ahol 1991-ben az Újvidékről emenekült író, Balázs Cuniculus meglátogatja nagyapját, III. Balázs Pált egy riporterri magnóval. A nagyapa alakja fontos szerepet játszik a történet továbbvitelében, ugyanis ő az, aki mesél az ősokról, a család sorsáról, az úkapáról például, Orlando Balázsról, aki „valamitől nagyon lassan öregszik”, legendás élete százötven évet is átfel: 1763-ban vándorol ki Hollandián át Brazíliába, majd némi homályos eseményeket követően 1827-ben látjuk újra, brazil oldalon harcol az argentinok ellen; kicsivel később, 1859-ben a bennszülött indiánok fölkelésében vesz részt; utoljára pedig 1879-ben tűnik fel alakja, amikor elátkozza Czetz Jánost, amiért közreműködött a patagóniai indiánok véres leverésében. A dédapa viszont, aki már délvidéki, szenttamási születésű, az 1848-as szabadságharc idején meggazdagodás reményében rengeteg zabot ültetett a Futak környéki földjein, hiszen arra számított, hogy a hadjáratok idején majd sok takarmány fog kelleni a csatalovaknak; aztán az egész „fölhajtásnak” vége lett előbb, semmint hogy a számtásai bejöttek volna, így dacból többé soha nem is fogott semmihez. A Balázs család archetipikus históriája a mindkét világháborút megjárt nagyapa és a titói Jugoszlávia viszonylag zökkenőmentes életét élő apa történetére való kitéréssel válik kerekké.

Az aktuálisabb politikai eseményeket, a vukovári (vagy eszéki [szentlászlói] stb.) „felszabdító” háborút Császár Szilárd és Marika fiának, Császár Szilárd Vlagyimirnek (= Keserovic Tvrtko) a halálán keresztül érinti a regény. Röviden: kisgyerek hullája, alkoholista hadnag, rommá lőtt templom, holtában is meggyalázott nő. A lehető legértelmetlenebb, mert sehova sem vezető szenvedések és megaláztatások tényei már a világhíradók tudósításaiban is leginkább az olcsó hatásadászat, a giccs kategóriáját merítették ki; így szerencse, hogy a regény csak röviden foglalkozik ezekkel a dolgokkal.

Búcsúzásképpen, meg hogy igazán *up-to-the-minute* legyen a dolog, Újvidék hídjai a Dunába merülnek: mintha ők is eloldódnának ettől a tájtól, mintha ők is elhagynák ezt a vidéket, lezárva ezzel a menekülések motívumának évszázados láncolatát (egszersmind t a l á n elzárva az utat a további menekülések elől is).

„Ugyan, nem jó már ide senki. Mondom szépen. Akiknek jönniük kellett, azok már mind megérkeztek, s mind el is mentek.”

(3) „Mit nem adnék egy jó játékkért” – sóhajt még a fülszövegben a szerző. A regény egyik legfőbb erénye és erőssége a játékoság, erre vonatkozóan álljon itt két illusztráció.

Az Arthur királyról és a kerekasztal lovagjairól szóló fejezet, a *Könyvtár az ágy alatt* című, az enciklopédiák és az amerikai típusú dokumentumfilmek paródiája, melyben a mondanakör, illetve az arra vonatkozó történelmi forrásanyag ismertetését egy-egy filmszerű bevágással szakítja meg az elbeszélő, hogy azok, akiről éppen szó van, kommentálni tudják a rájuk vonatkozó megállapításokat, például a következőképpen:

„A legrégebb brit krónikás, Gildas (megh. 512-ben) terjedelmesen beszéli el a kelta britek és a germán szászok között folyt százados harcokat, de Arthurról nem tud, még csak nevét sem említi. A britek második történetírója, Baeda Venerabilis (megh. 735-ben) még szintén nem emlékezik meg Arthurról.

– Nem ismertem azt az embert.”

A másik tréfa, amit az elbeszélő az olvasóval űz, az az önmagára utaló szöveg tulajdonképpen bevett, de azért még nem unalmas fogása. Az interjú közben, melyet az író a nagyapával készít, felmerül egy olyan epizód is, amely csak ezután fog következni a regényben, de a nagyapa már tud róla:

„– És akkor most meg a fia . . . az a gátlásos, halálra cseszegetett, végül is átpártolt Keserovic Tvrtko . . . A Keserovic hadnagy . . . ebben a legújabb kalamajszban. Hogy épp egy magyar nyírja ki.

– Nincs jelentősége.

– Nincs-e? Hogy is hívták?

– Matuska Laci.

– Megáll az ész! Hová valósi?

– Nem tudom pontosan.

– Pedig megírtad. Csantavéri vagy temerini?

– Ugyan már, nagyapa! Valami Dráva-parti gyerek. És csak ezután fogom megírni.

– Megírtad. Apád adta ide a múltkor. Olvastuk Saroltával, csak valamiért nem akar erről beszélni veled.”

A szereplő, aki írja, és a szereplők, akik olvassák a regényt; a regény amint írja és olvassa önmagát. Régi-régi játék ez, de újra és újra elgondolkodtató: a felelősség elhárításáról van szó, vagy inkább a szöveg végtelen magányáról, könyörtelen magáraulatalságáról?

(4) A regények, melyeket az olvasás intim folyamata során befogadunk, egy kicsit mindig módosítják, megváltoztatják az irodalomról alkotott fölfogásunkat – vagyis elgondolásainkat arról, hogy miért is ír, miért olvas az ember.

Bizonyos kérdések jobb, ha nyitottak maradnak ilyenkor.

DANYI Zoltán

S Z Í N H Á Z

BRAVÓ, MESS!

Bár egyes források szerint Molière „vállát vonogatva kijelentette, hogy ez a bohózat – semmiség és ostobaság”, a *Botcsinálta doktor*, amely valóban semmiség, mondjuk, nem több a feleség komédiájává lett bosszújáról szóló anekdotánál, mégiscsak színházi siker volt, s lám, bizonyítja a Tanyaszínház idei bemutatója, maradt is. Legfőbbképpen talán azért, mert igazi színészdarab. Amikor az *Embergyűlölő* után Molière sebtében össze-ütötte, nem akart egyebet, mint kárpótolni színészeit, amiért a jellemvígjáték közönség-sikere nem volt oly harsány, ahogy a Mester komédiásai kívánták, igényelték. Itt van ez a kis semmiség, idéetlenkedjete, gondolhatta az író. De a főszerepet magára osztotta, nem tudni, azért-e, mert ő is komédiás volt, aki színészeihez hasonlóan áhította a sikert, és volt orra megérezni, mi arat majd tapsot, vagy úgy gondolta, nálánál senki sem tudja jobban kifigurázni az általa fölöttébb gyűlölt nagy tudományú doktorokat, akikről senki